

Наталія МІНЯЙЛО

ОДЯГ ВЕСТАЛКИ У ДАВНЬОРИМСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проаналізовано одяг представниць колегії весталок — жриць богині вогню Вести у Давньому Римі. Особливий наголос зроблено на спробу на прикладі одягу та окремих його елементів пояснити лімінальне, тобто проміжне становище весталок у давньоримському суспільстві. Окрему увагу також присвячено кольоровій гамі вбрання весталок.

Ключові слова: весталки, Давній Рим, лімінальне (перехідне) становище, матрони, наречені, білий (колір), чистота (castitas).

Одяг належить до найдавніших пластів людської культури. З певною мірою вірогідності можна стверджувати, що історія одягу налічує не одне тисячоліття. Хоча одяг зазвичай є зовнішнім атрибутом людини, однак він містить багато сутностей, адже навіть найбуденніші речі можуть бути знаком і мати приховане значення. За спостереженнями Ю.М. Кагана у давніх римлян простежуються дев'ять понятійних кіл щодо визначення одягу: 1) опис зовнішнього вигляду людини; 2) зазначення віку; 3) означення домашнього начиння; 4) етнічна приналежність; 5) опис деяких специфічних римських чеснот; 6) офіційний чи релігійний ритуал; 7) поховальний обряд, а також обряд скорботи; 8) атрибутування війни або мирного часу; 9) опис зачісок, головних уборів, стрічок, ниток, пов'язок, поясів (у цьому відношенні зв'язок з релігійними ритуалами простежується тісніше) [1, с. 142].

Проте у питаннях, що стосуються одягу, а особливо його кольору, на дослідників чекає ціла низка труднощів, про які пише французький дослідник Мішель Пастуро. Дослідник поділяє їх на три головні групи: джерелознавчі, методологічні та епістемологічні. Особливо слід підкреслити труднощі, пов'язані з характером джерел, — йдеться про різноманітність форм одягу, а також зі станом джерел, у якому вони дійшли до нашого часу. Не менше значення мають й методологічні труднощі, оскільки протягом століть зазнавали змін не лише фасони, а й тканини, з якого виготовляли одяг, по-різному варіювалася його кольорова гама тощо [3, с. 120]. Але метою нашого дослідження є не вивчення процесу появи і еволюції одягу взагалі, а з'ясування проблеми, як завдяки одягу виявлявся лімінальний статус весталок у римському суспільстві. При вивченні одягу весталок слід враховувати, що колегія жриць богині вогню Вести була однією з найдавніших у Римі, наслідком цього є консерватизм одягу весталок, який майже не змінювався упродовж тисячолітньої історії існування колегії весталок.

Поняття ритуалів переходу (rite de passage) було запропоноване Арнольдом ван Геннепом, який виділяв три стадії: 1) відокремлення; 2) перехідний, або лімінальний стан; 3) прилучення. Для нас у цьому аспекті надзвичайно важливим є саме другий, лімінальний етап, теоретичне осмислення якого було запропоноване В. Тернером. Він вводить також поняття «лімінальна персона». Це люди з властивою їм амбівалентністю, що не вкладаються в рамки будь-яких класифікацій ні стану (state), ні становища (position)

в культурному просторі. Такі особи знаходяться у своєрідних проміжках, двозначність їхнього становища знаходить свій вияв у величезному різноманітті символів, що дуже часто уподібнюється до смерті, невидимості, двостатевості тощо [4, с. 17—18].

Ще з 1980-х років дослідники звернули увагу на особливе становище весталок у римському суспільстві. За усіма своїми головними ознаками його можна охарактеризувати як лімінальне. Весталки були офіційно виключені з гентильно-родової структури римського суспільства, водночас вони належали до структури значно масштабнішої, тобто до римської громадянської общини — *civitas*. Хоча головною особливістю весталок вважалася їхня цнотливість (*castitas*), однак ритуали, які здійснювалися весталки під час Фордицидій (15 квітня) або Консуалій (15 жовтня), повинні були сприяти родючості. Британська дослідниця Мері Берд стверджує, що статус весталок включає у себе риси не лише матрон і дівчат, а у якомусь відношенні весталки є «чоловіками», тобто двостатевими істотами. Такий висновок дослідниця робить з того, що весталки мали право складати заповіт та право свідчити у суді, які у римському суспільстві були властиві тільки громадянам чоловічої статі [8, с. 18].

Крім того, в одязі весталок, який має надзвичайно цікаве поєднання вбрання матрони та нареченої у день весілля, ми не знаходимо жодних деталей римського чоловічого вбрання (за винятком золотої булли, про яку буде сказано далі), адже ми знаємо, що головним предметом гардеробу римських чоловіків була тога — велике біле шерстяне полотно у формі еліпса, яке вдвічі, а то й втричі перевищувало людський зріст. Було кілька видів тоги: *toga praetexta* — з пурпуровим облямуванням; *ruca* — чиста, біла, без прикрас; *vilgilis* — чоловіча; *pulla* — темно-сіра; *sordida* — брудна; *fusa* — широка; *restriccta* — вузька [1, с. 129]. Проте, з іншого боку, відомо, що у давнину тогу у Римі носили не лише чоловіки, а й жінки, проте дуже скоро на зміну жіночій тозі прийшла стола.

У давніх римлян одяг виконував надзвичайно важливу роль, будучи показником особливих давньоримських чеснот. Якщо головними достоїнствами римського чоловіка були *virtus*, *pietas*, *fides*, то головною чеснотою жіночої частини громади була цнотливість (*puclicitia*), яку в першу чергу й мав підкреслювати жіночий одяг. Наприклад, джерела повідомляють, що в епоху республіки вихід матрони з непокритою головою

Іл. 1. Скульптура старшої весталки біля Атріуму Вести. Рим миг призвести до розлучення (*Val. Max. VI.3.10—12*). Та й навіть за доби імперії Пліній Молодший пише, що його дружина приходила слухати, як він читає, лише накрившись покривалом (*Plin. Min. Ep. II.19*). Таким чином, однією з головних функцій одягу у Римі був захист цноти матрон [9, с. 95]. Інші питання, наприклад, естетичні потреби відступали на задній план і неодноразово приносилися у жертву [6, с. 32]. Ми знаємо, що у республіканську добу у Римі навіть були храми Патриціанської та Плебейської Пудикитії, статуя якої теж була покрита покривалом [6; 7].

З джерел ми знаємо, що одяг весталки у Давньому Римі складався з таких елементів: стола, пала, вітта, інфула, суффіблум, кожен з цих елементів ми постараємося розглянути більш детально.

Як уже зазначалося, чоловічій тозі у Давньому Римі відповідала жіноча стола. У грецькій мові цим словом називали одяг взагалі, а не лише жіночий, проте у Давньому Римі цей термін пережив еволюцію і набув своєї власної специфіки. У стародавніх римлян стола — це довга, до п'ят, туніка, яку одягали матрони поверх спідньої туніки (*tunica interior*). Знизу до столи пришивали оторочку, що називалася *instita*; шийний отвір обшивали пурпуровою каймою. Рукава столи сягали до ліктів і не були зшиті, а закріплювалися за допомогою застібок. Якщо внутрішня туніка мала рукава, то у столи їх не було. Столу обхоплювали поясом значно вище талії, при цьому утворювався ряд складок. Як одяг римських матрон, стола була символом законного

шлюбу; *femina stolata* — почесний титул, який носили сімейні римлянки [12]. Іноземки, гетери та рабині не мали права носити столу. У Петронія зустрічається термін «*stolatae*» — цим терміном він позначав римських матрон (Pet.Sat.44).

З джерел нам відомо, що столу носили весталки. Наприклад, Пліній Старший, описуючи поховання живцем старшої весталки Корнелії, передає, що коли вона спускалася у свою підземну камеру, в неї зачепилася стола (IV.11.9).

Отже, весталки, як і римські матрони, носили столу, що означало їх приналежність до римського громадянства і в очах давніх римлян символізувало їхню цнотливість. У той же час наречена (*nupta*) в день весілля одягала білу туніку (*tunica recta*), підперізувалася поясом (*singulum, zona*), який пов'язували спеціальним чином (*nodus Herculeaneus*), який символізував її незайманість — найдорожчий дар, який вона приносила своєму майбутньому чоловікові [9, с. 108—109]. Весталки носили пояс вище талії на зразок матрон. Це можна бачити на скульптурних зображеннях старших весталок (іл. 1). Цей пояс називався *strophium* (Catul. LXIV. 65).

З повідомлень античних авторів ми знаємо, що весталки носили палу — давньоримське жіноче вбрання, що мало форму квадратного або довгастого чотирикутного пледа, іноді з вишивкою. Спершу палу носили як спідній одяг, проте за доби ранньої республіки її замінила туніка, і пала стала верхнім одягом. Один кінець пали накидали на ліве плече, середньою частиною обгортали спину, а інший кінець або перекидали через праве плече, або просували ззаду через праву руку, залишаючи її вільною, причому цей кінець спускався з лівої кисті до ніг. У погану погоду або під час жертвопринесення в палу закутувалися з головою. Іноді її закріплювали за допомогою фібули чи поясу [1, с. 135].

Проте найбільше статус жінки підкреслювався за допомогою зачіски та головних уборів. До таких у Давньому Римі належали зачіска шість кіс (*sex crines*), вітта, інфула та суффібулум. Наречені ще одягали вінок (*corolla*) та особливе покривало — *flamenum*.

Особливу увагу дослідників привертає зачіска *sex crines*, яку, за свідченням Феста, носили весталки та наречені у день весілля [13]. Однак повідомлення Феста частково не повне і тому викликає кілька запитань щодо походження цієї зачіски: хто носив її

першим? Весталка чи наречена в день весілля? На думку Кетрін Херш, ця зачіска була спочатку головною приналежністю весталок, а вже потім її стали носити наречені, бо вона символізувала їхню чистоту [9, с. 74]. У той же час Мері Берд наполягає на тому, що *sex crines* — це зачіска молодої на весіллі, а весталки носили її з метою продемонструвати свій лімінальний стан у римському суспільстві [8, с. 16]. Однак здається більш вірогідним, що *sex crines* була насамперед зачіскою весталок, тому що кількість кіс — шість — кореспондується з кількістю весталок. На думку К. Херш, кожна весталка носила на своїй голові шість кіс, підтверджуючи таким чином свою приналежність до колегії весталок [9, с. 76].

Це одним незамінним атрибутом зовнішнього вигляду весталки була вітта. Вітта — це священна пов'язка, яку носили жриці, весталки і вільні жінки [1, с. 134]. Крім того, вона використовувалася для прикрашення жертвних тварин, храмів та приватних осель в день свят. Віттою називали звичайну вовняну стрічку, якою об'язували голову, щоб вона тримала волосся і воно не спадало на лоба. Дівчата носили одну стрічку, а заміжні жінки — дві [10, с. 56]. Вітта символізувала жіночу цнотливість. Про це свідчить Овідій (Ovid. Ep. ex Ponto. III.3.51)

Згідно з повідомленнями Сервія, вітту і *sex crines* могли носити лише матрони, жінкам легкої поведінки було заборонено це робити (Serv.Aen.VII.403). Підтвердження того, що вітта була необхідним елементом вбрання нареченої, знаходимо у Проперція (Prop.4.II.33—35). Таким чином, одна стрічка (вітта) у зачісці весталки наближувала її до нареченої і символізувала її чистоту [10, с. 88].

Крім вітти, весталки і наречені у Давньому Римі носили так звану інфулу. Як і вітта, інфула — це також вовняна стрічка, яку кілька разів обмотували довкола голови. Її весталки одягали при здійсненні обрядів і церемоній. Це підтверджується повідомленням Феста [13]. Як переконливо доводить Т. Ворсфорд, різна кількість витків інфули (від чотирьох до семи) свідчить про те, що інфула не має безпосереднього зв'язку ні з *sex crines*, ні з декадами служіння весталок в *aedes Vestis* (по одній на кожне десятиліття) [10, с. 57].

Як можна бачити зі зображень на монетах, а також на скульптурах, голова старшої весталки завжди покрита особливого типу покривалом — суффібулум

(suffibulum) у вигляді капюшона, який спадав на плечі. Це було полотно продовгуватої форми білого кольору. Його носили відкрито або заколювали брошкою [13]. Суффібулум білого кольору був властивий саме весталкам. Наречена у день весілля одягала фламмеум — особливе вбрання, який носила ще фламніка Діаліс — дружина головного жреця Юпітера. Фламмеум закривав обличчя молодої і сягав аж до п'ят, у черговий раз підкреслюючи дівочу цнотливість. Що ж до кольору фламмеума, то у науці поширена думка, що він був багряного кольору, проте К. Херш стверджує, що фламмеум був жовтого кольору [9, с. 94]. У своїх поезіях Катул (Catul.61.8—10) стверджує, що взуття і покров нареченої були кольору *luteus*, що у перекладі з латини означає, і «жовтий», і «багряний» [11].

Що ж до взуття весталок, то нам відомо відносно небагато. Ми знаємо, що весталки носили сандалі (*solea*), черевики (*calceus*), а також особливий тип взуття на високій підшві. Подібне взуття носили японські жінки. Особливістю взуття весталок було те, що воно робилося з шкіри жертовних тварин і, як і всі предмети гардеробу весталок, теж були білого кольору [10, с. 58].

Водночас повертаючись до теорії Мері Берд щодо наявності у становищі весталки певних рис маскулінності, варто звернути увагу на те, що вбрання весталки включало золоту буллу — амулет, який носили римські хлопчики до досягнення повноліття. Булла одягалася на дев'ятий день після народження хлопчика і призначалась для захисту від нечистих сил. Слід зазначити, що право носити цей амулет мали лише діти римських громадян, рабам і вільновідпущеним було заборонено носити буллу. Але, з іншого боку, право носіння золотої булли було не ознакою маскулінності у статусі весталки, а ще більше підкреслювало головне призначення весталок — берегиня загальноримського вогнища. Матеріал (золото), з якого робилися булли, а також його колір в античній і середньовічній культурі має мало спільного з жовтим кольором, проте тісно пов'язаний з білим кольором. Інколи золотий колір використовувався для позначення ідеї абсолютної білизни та чистоти, пов'язаної з сакральною сферою [3, с. 153].

З огляду на це варто звернути увагу на символізм кольорової гами одягу весталок. У джерелах підкреслюється, що все вбрання весталок, у тому числі й взуття, було білого кольору. З досліджень В. Тернера ми

знаємо, що у первісних суспільствах була кольорова триада червоне-біле-чорне, яка мала важливе символічне значення, будучи концентратом психобіологічного досвіду людини [4, с. 101]. У цьому відношенні нас більше цікавить білий колір суффібулуму весталки та червоний (багряний) колір фламмеуму нареченої. Тепер розглянемо, що означали ці кольори.

У загальному значенні білий колір мислиться як однозначно позитивний, червоний — амбівалентний. Білий колір означає благо, чистоту, джерело, відсутність смерті, здоров'я, джерело сили, розмноження тощо [4, с. 87]. Таке значення білого кольору зберігалось і в епоху Середньовіччя, адже білий колір був закріплений за Пасхою та низкою інших особливо урочистих літургій, оскільки саме цей колір мав цілу низку переваг над іншими як символ чистоти. Він був присвячений янголам та Діві Марії [3, с. 156].

Червоний колір асоціювався з кров'ю, що несла одночасно добро і зло. В епоху Середньовіччя червоний колір нагадував про кров, пролиту Христом і во ім'я Христа. Це був колір апостолів та мучеників та віру. Щодо епохи античності немає таких відомостей, адже у цей період ще не вмiли фарбувати тканини у червоний колір. Ця технологія з'явилася вже у наступну епоху [3, с. 157]. Згідно з термінологією В. Тернера, білий та червоний кольори належать до єдиної категорії «життя» (*vivum*) і становлять діяду. Третій член триади — чорний — у такому разі випадає через те, що він є запереченням життя [4, с. 92].

У цьому відношенні чорний колір виступає як «нульовий член», особливо перед лицем осквернення смертю. Ця теза підтверджується і на давньоримському матеріалі. Учасники поховального обряду символічним шляхом зміни знаків роблять невидимою свою соціальну ідентичність. Магістрати знімають білу тогу з пурпуровою облямівкою, щоб одягти темну (*toga pulla, praetexta pulla*) і обмінюються інсигніями. Жінки також беруть участь у цьому ритуалі: замість столи вони одягають чорну шаль — *gisinium* або *palla* [5, с. 174—175]. За даними Варрона, жінки носили *gisinium* до поховання померлого, в день похорону вони одягали *palla* (Varr. De vit. Pop. Rom. 107R)

Оскільки у результаті особливого обряду весталки виходили з-під влади *pater familias*, це призводило до втрати зв'язку з сімейним культом родини. Тому у випадку смерті когось з членів своєї кровної родини весталки не одягали трауру, адже вважалося, що

вони формально не належать до жодної з римської familia. Весталка одягала чорний одяг лише у єдиному випадку, коли її було визнано винною у втраті цноти. У такому разі вона підлягала суворому покаранню — її заривали в землю живцем, хоча заборонялося здійснювати насильство над весталкою. Щоб подолати відчуття вини було зроблено все можливе, щоб імітувати природну смерть весталки. Для цього готували спеціальну підземну келію, залишали там лампаду, трохи хліба, молока, води та олії, яку потім зверху засипали землею (Plut. R. Q. 96).

Таким чином, чорний одяг весталки засвідчив, що вона вже виключена з римського суспільства. Тому ми можемо не погодитися з версією Фюстель де Куланжа, що культ вогню у Давньому Римі був пов'язаний зі смертю [2], навпаки — вся символіка вбрання весталки свідчить про надзвичайно потужний зв'язок зі сферою, пов'язаною з життям. Це дає підстави говорити, що весталки уособлювали собою безперервність життя Давнього Риму, а їхній одяг підкреслював проміжне становище весталок у римському суспільстві.

1. Каган Ю.М. О латинских словах, обозначающих одежду / Ю.М. Каган // Быт и история в античности / отв. ред. Г.С. Кнабе. — М. : Наука, 1988. — С. 127—142.
2. Куланж Ф. де. Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима / Фюстель де Куланж ; пер. с англ. Л.А. Игоревского. — М. : Центрполиграф, 2010. — 414 с.
3. Пастуро М. Символическая история европейского средневековья / Мишель Пастуро ; пер. с фр. Е. Решетниковой. — СПб. : Александрия, 2012. — 448 с. : ил.
4. Тэрнер В. Символ и ритуал / Виктор Тэрнер ; сост. В.А. Бейлис и автор предисл. — М. : Наука, 1983. — 277 с.
5. Штернебек-Эркер Д. Оплакивание покойников в Риме: материал к анализу роли женщины в римском трауре / Д. Штернебек-Эркер // Древнее Средиземноморье: религия, общество, культура. Сборник статей / под ред. О.П. Смирновой, А.Л. Смышляева ; перевод с франц. О.П. Смирновой. — ИВИ РАН, 2005. — С. 171—190.
6. Bauman R.A. Women and Politics in Ancient Rome / R.A. Bauman. — London : Routledge, 1992. — 311 p.
7. Beard M. Religions of Rome. A History : in 2 vol. / Mary Beard. — Volume 1. — Cambridge : University Press, 1998. — 454 p.

8. Beard Mary. The Sexual Status of the Vestal Virgins / Mary Beard // Journal of Roman Studies. — 1980. — № 70. — P. 13—27.
9. Hersh K.K. The Roman wedding. Ritual and meaning in Antiquity / K.K. Hersh. — New York : Cambridge University Press, 2010. — 349 p.
10. Worsfold Cato T. The history of the Vestal Virgins of Rome / Tomas Cato Worsfold. — London : Rider and Co, 1934. — 160 p.
11. Большой латинско-русский словарь по материалам словаря И.Х. Дворецкого [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://linguaeterna.com/vocabula>.
12. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона (в 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами) / под ред. Андреевского И.Е., Арсеньева К.К. и Петрушевского О.О. — СПб. : Изд-во Брокгауза и Эфрона, 1890—1907. — Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>.
13. Festus. De la signification des mots [Электронный ресурс] / Festus. — 1846. — Режим доступа до ресурсу: <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/Festus/index.htm>.

Nataliia Miniailo

ON THE CLOTHES OF ROMAN VESTALS AS A CONFIRMATION OF THEIR TRANSITIVE STATE

In the article have been presented some results of analytic study in the clothes of the Vestals Virgins, the priestesses of ancient Roman goddess Vesta, patroness of fire. The author has made an attempt to explain liminal state of Vestals in the Roman society by means of their clothes and individual elements. Especial attention has been paid to the colours of the Vestals' clothes.

Keywords: Vestals, Ancient Rome, liminal (intermediate) position, matrons, brides, white (color), purity (castitas).

Наталія Міняйло

ОДЕЖДА РИМСКИХ ВЕСТАЛОК КАК ПОДТВЕРЖДЕНИЕ ИХ ПЕРЕХОДНОГО ПОЛОЖЕНИЯ

В статье дан анализ костюма представительниц коллегии весталок — жриц богини огня Весты в Древнем Риме. Кроме того, сделана попытка на примере одежды и отдельных ее элементов определить лиминальное, т. е. промежуточное положение весталок в древнеримском обществе. Особое внимание посвящается цветовой гамме костюма весталок.

Ключевые слова: весталки, Древний Рим, лиминальное (переходное) положение, матроны, невесты, белый (цвет), чистота (castitas).